

Vykypěl, Bohumil

[Velmezova, Ekaterina. *Les lois du sens: la sémantique marriste*]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2008,
vol. 57, iss. A56, pp. 253-255

ISBN 978-80-210-4617-7

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100802>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Eingangs muss gesagt werden, dass diese editorische Tat von Jaroslav Povejšil und dem Leipziger Universitätsverlag sehr zu begrüßen ist (es ist nur schade, dass am Umschlag ein falscher Titel steht, nämlich „Schriften...“ anstatt „Studien...“). Zunächst werden den Band diejenigen schätzen, die der Meinung sind, die Prager Schule, zu deren wichtigen Repräsentanten auch Pavel Trost zu zählen ist, sei in der Welt seltsamerweise viel weniger bekannt, als sie es verdient (die Rezeption der Auswahl von 1995 ist verständlicherweise im Wesentlichen auf das tschechische Milieu beschränkt geblieben). Ferner sind die Beiträge von Trost, der bekanntlich keine Monographie verfasst hat und dessen Texte in der Mehrzahl sehr kondensiert geschrieben sind, an verschiedensten und zu einem beträchtlichen Teil an nicht leicht zugänglichen Orten erschienen; nun hat man die meisten der wichtigsten von ihnen bequem in einem Band versammelt. Schließlich geht es um die Texte selbst: Nicht wenige von jenen, die in der besprochenen Auswahl enthalten sind, sind auch heute noch inspirierend und fordern zum Nachdenken auf. Wenn ich mich auf die Allgemeine Sprachwissenschaft beschränke, so kann beispielsweise der wichtige, bisher nur in tschechischer Fassung zugängliche Text *Deutsche Einflüsse auf slawische Sprachen* (S. 139–142) erwähnt werden, in dem Trost die Rolle des Sprachkontakts in der Entwicklung des Sprachsystems behandelt und für den Vorrang von immanent strukturellen Lösungen plädiert. Man kann allerdings geneigt sein, zu meinen, dass Trosts Standpunkt in diesem Falle eigentlich nicht ohne Weiteres der Prager Auffassung der Sache konveniert, denn diese besteht eher in einer ganzheitlichen explikativen Beschreibung, in die sowohl interne als auch externe Faktoren einzubeziehen sind. Ein anderer gedankenreicher Text ist *Subject and predicate* (S. 16–20), in dem man unter anderem eine attraktive Definition des Satzes findet: „The sentence can be determined as a field of syntactic relations“ (S. 16). Dies ist eine schöne Metapher: Der Satz bildet den Raum für das Mathesiusche In-Beziehung-Setzen. Dennoch scheint letzten Endes nichts anderes übrigzubleiben, als sich mit der Auffassung des Satzes als Indefinabile, Ausgangspunkt für die linguistische Beschreibung zufrieden zu geben. Noch andere beachtenswerte allgemeine Texte von Trost im besprochenen Band sind auch *On the methods of the Prague School* (S. 9–11), in dem die Hauptpunkte der linguistischen Forschung der alten und der neuen Prager Schule knapp zusammengefasst werden, oder *Zu den Ursachen des Sprachwandels* (S. 25–30) mit einem immer wieder aktuellen und zu lösenden Thema. Im Aufsatz *Die Sprachdoktrin Komenskýs* (S. 77–84) erfährt man (S. 77), dass Saussures und Hjelmslevs Unterscheidung zwischen *langage* und *langue*, der Fähigkeit zum Sprechen und den einzelnen Sprachen (die letztendlich auch Chomskys Unterschied zwischen der Universalen Grammatik und der einzelnen Sprachkompetenz entspricht) bereits bei Comenius zu finden ist. Und so könnte ich fortsetzen.

Allgemein lässt sich sagen, dass die Kraft und die Schwäche von Trost in der Kürze seiner Texte beruht: Trost besaß die Fähigkeit, einen Gedanken scharf und komprimiert zu formulieren, die grundlegenden Konturen eines Problems zu erfassen, weniger Raum blieb ihm manchmal für eine klare Lösung, für eine präziser untermauerte Argumentation. Aber darin besteht wohl die Attraktivität seiner Texte, denn es stellt immer ein intellektuelles Abenteuer dar, aufgeworfene Gedanken zu Ende zu denken und weiterzuentwickeln.

Bohumil Vykypěl

Ekaterina Velmezova: Les lois du sens : la sémantique marriste. Bern etc.: Peter Lang 2007. (Slavica Helvetica. 77.) 392 s. ISBN 978-3-03910-208-1. 65,50 euro

Jazykovědec N. J. Marr a jeho učení jsou v českém prostředí známi zejména v souvislosti s diskusí kolem tzv. Stalinových článků o jazykovědě. V obecném povědomí jsou u nás Marr a marristé spíše než jako jazykovědci zařazeni jako příklad toho, kam až vědu může dovést její ideologizace, a například jindy opatrný Oldřich Leška (1993, 133) napsal o jednom z Marrových žáků: „Kdo sku-

tečně očekával převrat od Měščaninových monografií, byl trpce zklamán; zklamán byl ale i ten, kdo v nich nehledal převrat, ale prostě něco zajímavého.“ Podobně je tomu i jinde. Ovšem jako nezfídka v jiných případech také zde se obecné povědomí spíš mýlí a především je založeno více na tradovaných historkách než na seriózním zkoumání. Naopak seriózně zkoumal toto téma Patrick Sériot a mimo jiné například ukázal řadu pozoruhodných styčných bodů mezi marristy a strukturalismem Jakobsona a Trubeckého (srov. Sériot 1999, 2000 a také Sériot 2005). Nyní máme před sebou celou objemnou disertaci Ekateriny Velmezovové, vzniklou právě pod Sériotovým vedením a obhájenou v roce 2005 na Lausannské univerzitě, která se zabývá marristickou koncepcí sémantiky.

Kniha je rozdělena do čtyř velkých částí. V hutném úvodu (s. 19–61) autorka vytyčuje cíle své práce a cesty k nim. Vymezuje pojem marristické lingvistiky obecně a sémantiky konkrétně, předvádí dosavadní – více či méně nedostatečnou – recepci marrismu, ukazuje pramenné problémy tématu a formuluje svůj vlastní přístup, založený na epistemologické analýze marristických konceptů a snaze nepojímat souvislosti mezi vnitřními (lingvistickými) a vnějšími (politickými) aspekty marristické jazykovědy tak zjednodušeně, jak bývá obvyklé. *Partie I: La linguistique marriste dans le contexte de la «crise» en linguistique* (s. 63–110) tematizuje otázku úspěchu marrovské lingvistiky v SSSR; autorka se snaží hledat i příčiny hlubší než jen politické a ukazuje, že marristická teorie se svou snahou o nové, celostní uchopení problému jazyka rezonovala s úsilím celé jedné generace jazykovědců v SSSR i mimo něj. Jedním z důležitých komponentů tohoto nového celostního pojetí pak u Marra měla být sémantika, vypracovaná na obecných zákonech řídících vývoj jazyka. *Partie II: Les lois sémantique de Marr* (s. 111–295), centrální oddíl celé knihy, představuje pokus na základě textů Marra i jeho stoupenců tyto zákony rekonstruovat (zajímavé je zde i srovnání Marra a Luciena Lévy-Bruhla a také rozdíl mezi vývojem jazyků a vývojem jazyka v Marrově pojetí, jak jej ukazuje autorka: první spočívá v konvergenci, zatímco druhý je naopak postaven na divergenci, diferenciaci původně „difúzních“ elementů jazyka; lze říct, že se tak u Marra zajímavým způsobem projevuje progresistická podvojná představa o dějinách jako spění k pokroku a jednotě lidstva). Konečně *Partie III: Pourquoi la sémantique?* (s. 297–342) hledá odpověď na otázku, proč Marr přikládal takový význam právě sémantice, a nachází ji v tom, že sémantice byla přisouzena role fundamentu celostního, integrativního přístupu k jazyku (resp. k vědě vůbec): právě ona má odhalit skutečné, hloubkové souvislosti mezi částmi jazyka (či světa) jako celku.

Specialisté (jsou-li jaci) jistě najdou tu či onde důvody ke kritice, ale divili bychom se, kdyby je v práci takového inovativního charakteru nenašli. Naopak nespécialista zde i v marrismu vůbec může najít inspirativní věci. Například Marrův pojem difúzních zvuků jako vývojových předchůdců fonémů lze odvážně srovnat s fonologickými koncepty Joan Bybee (2001) nebo Julliete Blevins (2004), chápajících fonémy – zjednodušeně řečeno – jako „gramatikalizace“ (konvencionalizace) frekventovaných zvuků, resp. percepčně-artikulačních komplexů. Podobně myšlenku stadiálního vývoje můžeme případně srovnávat s Hjelmslevovým pojetím jazykových změn, v němž se rozlišuje mezi skokovými změnami v oblasti jazykové stavby (substituce jedné stavby jinou) a kontinuálními změnami, vlastně variacemi v oblasti jazykového úzu. Ostatně už Bohuslav Havránek (1947–48, 266–267) zmínil tři styčné body mezi marristy a pražskými strukturalisty: celostní pojetí jazyka, důraz na konvergentní vývoj v jazyce a zohledňování funkčně-semiologické a dialektické komplexnosti jazyka a jeho vztahu ke skutečnosti. S tím lze v zásadě souhlasit a těžko můžeme zrovna tento názor vykládat jen jako dobový oportunistus. Nejobecnější marristická témata se pak objevují i dnes, zejména u amerických („greenbergiánských“) funkcionalistů, zkoumajících vznik (evoluci) jazyka, hledajících univerzální zákony jazykového vývoje nebo zdůrazňujících mimojazykové faktory v jazyce; když ne užitečné, pak jistě zábavné by bylo srovnat jejich řešení s marristickými.

Hlavní problém s celým marristickým učením (odhlédneme-li od časté „lehkomyšlnosti“ v Marrově argumentaci, kterou autorka názorně ukazuje) přirozeně spočívá v jeho marxistické interpretaci určitých konceptů, či obecněji v příliši simplicistní a přímočaré formulaci vztahu mezi jazykovými

a mimojazykovými jevy. S těmito radikálními interpretacemi ovšem, jak se zdá, souvisí i ono přehnané zdůrazňování novosti Marrova učení jím samým i jeho stoupenci; jak poznamenává autorka (s. 345), je možné, že i to je jedna z příčin, že Marr je zapsán jako blázen mezi lingvisty.

Uzavíráme vřelým doporučením knihy Ekateriny Velmezovové k četbě: její potenciální publikum je široké, přesahující lingvistiku, a bez vši pochyby jí bude obohaceno. Mým osobním desiderátem pak je kratší nebo i delší pojednání o I. I. Meščaninovi; na rozdíl od výše citovaného O. Lešky se totiž domnívám, že se u něho – zvláště v jeho typologických textech – najde leccos zajímavého (srov. k tomu i Skalička 1967).

Literatura

Blevins, J. 2004. *Evolutionary Phonology: The emergence of sound patterns*. Cambridge.

Bybee, J. 2001. *Phonology and Language Use*. Cambridge.

Havránek, B. 1947–48. Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly. *Slavia* 18, 264–268.

Leška, O. 1993. K Novákovým „osudům české lingvistiky“. *Slovo a slovesnost* 54, 132–134.

Sériot, P. 1999. *Structure et totalité*. Paris. – český překlad: *Struktura a celek*. Praha 2002.

Sériot, P. 2000. Eurasistes et marristes. In: *Histoire des idées linguistiques*. III. Ed. S. Auroux. Liège, 473–497.

Sériot, P. (ed) 2005. *Un paradigme perdue: la linguistique marriste*. Lausanne. (Cahiers de l'ILSL. 20.) – také ke stažení na <http://www2.unil.ch/slav/ling/recherche/biblio/05MarrCB/sommaire.html>

Skalička, V. 1967. Akademik Ivan Ivanovič Meščaninov. *Československá rusistika* 12, 187.

Bohumil Vykpěl

Елена Львовна Березович: Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования. Москва: Индрик 2007. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования.) 600 с. ISBN 978-5-85759-419-3

Autorka této publikace Jelena Berezovičová je profesorkou katedry ruského jazyka a obecné jazykovědy Uralské státní univerzity v Jekatěrinburku a současně vědeckou pracovnící Institutu ruského jazyka V. V. Vinogradova RAN v Moskvě. V odborných kruzích je známá svými pracemi onomastickými, je např. autorkou knihy *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте*, která vyšla v Jekatěrinburku v roce 2000 (sr. recenzi M. Harvalíka, *Slavia* 71, 2002, s. 204–207), etymologickými (mj. i popularizačními, jako je *Этимологический словарь русского языка для школьников*, Jekatěrinburk 2001), jejím hlavním odborným zaměřením je však etnolingvistika.

Zdálo by se, že tento obor má dlouhou tradici, neboť již na počátku 20. století byly v dílech lingvistů-antropologů (E. Sapir, B. L. Whorf) vypracovány jeho základní teze, ve skutečnosti ovšem celé 20. století znamená pro etnolingvistiku hledání sama sebe, které nakonec vedlo ke vzniku řady různých etnolingvistických škol. Monografie Jeleny Berezovičové je napsána v duchu etnolingvistické školy moskevské, která je spojena s jménem N. I. Tolstého (1923–1996) a jeho ženy S. M. Tolsté, a také v duchu blízké etnolingvistické školy lublinské, jejíž přední osobností je J. Bartmiňski. Slovanská etnolingvistika je v tomto smyslu tedy poměrně mladá disciplína, pro kterou jsou jazyk, folklór, obřady, obyčej, mytologie a lidové umění nezbytným zdrojem informací o tradiční duchovní kultuře Slovanů (k aktuálnímu stavu viz: www.rastko.org.yu/projekti/etnoling/). Recenzovaná kniha není napsána v duchu takto široce pojeté etnolingvistiky, ale reprezentuje užší pojetí etnolingvistiky orientované na vztah jazyka a duchovní kultury národa.

První dojem, který kniha na čtenáře bezesporu udělá, je množství shromážděného jazykového materiálu, které je ohromující: kromě běžných slovníků spisovného jazyka, řady slovníků dialektických, historických, etymologických slovanských i neslovanských (některé – týká se to zejména